

***Verbascum thapsus* növünün morfoloji və farmakoloji xüsusiyyətlərinin təhlili**

Aygül Musayeva

Açar sözlər: *Verbascum thapsus* L., morfolojiya, bioloji aktiv maddələr, farmakoloji təsir, dərman bitkiləri

Keywords: *Verbascum thapsus* L., morphology, biologically active compounds, pharmacological effect, medicinal plants

Dərman bitkiləri təbiətdə geniş yayılmış və insan sağlamlığı üçün əvəzolunmaz müsbət təsirlərə malik olan təbii mənbələrdir. Bu bitkilərin müəyyən xəstəliklərin müalicəsində və xalq təbabətində rolu olduqca mühümdür. Onlar zəngin bioloji aktiv maddələrə malik olduqlarına görə müasir fitoterapiyada geniş istifadə olunur. Bu baxımdan, *Verbascum thapsus* növü olduqca əhəmiyyətli hesab edilən dərman bitkilərindən biridir. Bu işin əsas məqsədi *Verbascum thapsus* növünün morfoloji xüsusiyyətlərini, yayılmasını və farmakoloji əhəmiyyətini ədəbiyyat məlumatları əsasında araşdırmaqdır. Bitki ikiillik ot bitkisi olub, çiçəkləri ağımtıl-sarı rənglidir. Gövdəsi dik, bəzən budaqlanmış və tüklü örtüklüdür. Gövdənin təpə hissəsindəki sarı rəngli çiçəklər seyrək və ya topa formada salxım çiçək qrupu əmələ gətirmişdir. Qısa saplaqlı və ya oturaq yarpaqlar gövdənin alt hissəsində rozet şəklində düzülmüş formaya malik olub, tüklüdür (Əsgərov, 2016).

Müxtəlif ekoloji mühitə uyğunlaşa bilən *Verbascum thapsus* bitkisi əsasən mülayim iqlim zonalarında geniş yayılmışdır. Bitki Böyük Qafqazın şərq və qərb hissələrində, Quba-Qusar zonası ərazilərində, Kür-Araz ovalığı düzənliyində, Kiçik Qafqazın şimal hissəsində, Lənkəranın dağlıq bölgələrinin əsasən aşağı və orta dağlıq ərazisində geniş yayılmışdır (Flora Azərbaycan, 1957). Bitki əsasən otlu yamaclarda, açıq və günəşli sahələrdə, çay kənarlarında, çəmənliklərdə, eyni zamanda kolluq və meşə kənarlarında da rast gəlinir.

Verbascum thapsus L. kimyəvi tərkib cəhətdən polisaxaridlər, qlikozidlər, flavonoidlər, saponinlər və uçucu yağlar ilə zəngindir. Bitkinin toxum yağında bir çox komponentlər, əsasən yağ turşuları: palmitik, stearik, oleik, linoleik, linolenik, araxik və behenik aşkar edilmişdir. Həmçinin sabunlaşmayan maddələr: β -sitosterol və erqosta-7-en-3- β -ol əsas kimyəvi tərkib hissələrindəndir. Bundan başqa, *Verbascum* L. cinsinin bütün bitki növlərindən feniletanoid və lignan qlikozidlər, steronlar, iridoidlər, qlikozidlər, seskviterpen turşusu və verbaskozid, yeni lüteolin qlükozid əldə edilməklə yanaşı, bitki köklərinin oligosaxaridlər ilə zəngin olması elmi sübuta yetirilmişdir (Turker et al., 2005).

Tibbi cəhətdən çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən *Verbascum thapsus* tənəffüs sistemi xəstəliklərinin müalicəsində çox geniş şəkildə tətbiq edilir. Bitkinin yarpaqları və çiçəkləri bəlgəmgətirici və sakitləşdirici xüsusiyyətlərə malik olduğuna görə, onlardan alınan xüsusi təbii dərman vasitələri sətəlcəm, bronxit, astma, quru öskürək, vərəm, səs boğuşluğu və batmasının müalicəsində istifadə olunur. Bundan əlavə, bitkinin yarpaqları və çiçəkləri sidikqovucu təsirə malik olduğu üçün, onlardan əldə edilmiş vasitələr sidik kisəsi və axarlarının iltihabının qarşısını almaqla yanaşı, sidik turşusunun

qıcıqlandırıcı təsirini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Verbascum thapsus həmçinin ishalda çox effektiv təsirə malik olmaqla yanaşı, büzücü və sakitləşdirici xüsusiyyətlərinin müştərək olması səbəbindən bağırsaqları möhkəmləndirə bilmək qabiliyyətinə malikdir. Bitkinin köklərindən alınmış isti həlim diş ağrılarını yüngülləşdirmək, qıcolmalardan və sancılardan azad olmaq üçün əhəmiyyətli dərəcədə istifadə olunur (Turker et al., 2005). Bitkinin çiçəklərindən əldə edilən yağ zeytun yağında saxlanılaraq, əsasən qulaq ağrılarında, qulaq axıntılarının ifraz edilməsində, daxili qulaq və onun ekzemasında mühüm müalicəvi təsirə malikdir. Eyni zamanda xəstəlik törədən mikrobların güclü məhvedicisi hesab edilir. Bitkinin toxumları canlı orqanizmlər üçün zəhərli hesab edildiyinə görə qida vasitəsi kimi istifadəsi arzuolunmazdır (Panchal et al., 2010).

Aparılmış ədəbiyyat təhlilləri nəticəsində məlum olmuşdur ki, Verbascum thapsus əhəmiyyətli dərman bitkilərindən biridir. Bitki özünəməxsus morfoloji quruluşa malik olmaqla yanaşı, çox geniş yayılma arealına malikdir. Tərkib cəhətdən flavonoidlər, polisaxaridlər, qlikozidlər, saponinlər, yağ turşuları ilə zəngin olmasına görə xüsusilə seçilir və müsbət təsirli farmakoloji xüsusiyyətinə görə bir çox xəstəliklərin müalicəsində tətbiq olunur. Astma, bronxit, öskürək, ağciyər, böyrək və sidik kisəsi iltihabı, miqren və şiddətli baş ağrıları kimi xəstəliklərdən əziyyət çəkən insanların sağlamlıqlarına qovuşmasında əvəzsiz rolu olmuşdur. Antibakterial və antioksidant təsirlərə malik olması, onun tibb sahəsində çoxsaylı xəstəliklərin müalicəsinə töhfə verməsinə imkan yaratmışdır.

Ədəbiyyat

1. Ali, N., Ahmed, B., Shahzad, H., Craker, L. E., & Muntean, T. (2021). *Verbascum thapsus* (mullein) versatile polarity extracts: GC–MS analysis, phytochemical profiling, antibacterial potential and antioxidant activity. *Pharmacognosy Journal*, 13(6), 1488–1497.
2. Əsgərov, A. (2016). *Azərbaycanın ali bitkiləri*. Elm.
3. *Flora Azərbaycan* (C. 7). (1957). Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası.
4. Panchal, M. A., Murti, K., & Lambale, V. (2010). Pharmacological properties of *Verbascum thapsus*: A review. *International Journal of Pharmaceutical Sciences Review and Research*, 5(2).
5. Turker, A. U., & Gurel, E. (2005). Common mullein (*Verbascum thapsus* L.). *Phytotherapy Research*, 19, 733–739.